Світлана ПОЛІЩУК

НАЗВИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ У ГОВІРКАХ СЕРЕДНЬОГО НАДБУЖЖЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 2 (50)
УДК 811.161.2'282.2'373.2:631.11(477.44+477.65+477.73/.74) **DOI:10.24144/2663-6840/2023.2(50).354–360**

Поліщук С. Назви сільськогосподарських угідь у говірках Середнього Надбужжя; кількість бібліографічних джерел – 15; мова українська.

Анотація. Вивчення говірок українського діалектного простору вже понад два століття привертає увагу дослідників. Нині одним з актуальних завдань діалектологів залишається збереження й опис говіркової лексики, яка становить підґрунтя національної мови. Зокрема цінним матеріалом для розвідок є лексика сільського господарства, що відображає традиційно найдавніші заняття людини – рослинництво і тваринництво.

У статті описано назви на позначення сільськогосподарських угідь, зафіксовані в 74 населених пунктах середньонадбузького ареалу впродовж 2014–2016 рр. Здійснено лексико-семантичний аналіз збережених одиниць говіркового мовлення. Загалом схарактеризовано десять семем, які уточнено унікальними прикладами живого народного мовлення, чим доповнено джерельну базу української діалектології. Наведені мікротексти становлять особливу цінність із кута зору діалектології, лексикології, фонетики, морфології, синтаксису, етнографії, історії, землеробства тощо. Особливості вимови інформантів відбито й ілюстративний матеріал представлено за допомогою загальної фонетичної транскрипції для запису українського літературного й діалектного мовлення, яка запропонована в І томі «Атласу української мови» (1984).

Визначено, що поширені в говірках Середнього Надбужжя назви мають лексичні паралелі в українській літературній мові, зберігаючи при цьому низку фонетичних і лексико-семантичних відмінностей. Підтверджено творення в говірках Середнього Надбужжя синонімів до слів відомих у загальнонародній мові. Зафіксовано випадки розширення плану змісту лексем ***ц'іл'ник***, ***паї***, ***го'род***, ***ого'род***, ***го'роди^{е}на***, ***ого'роди^{е}на*** та ін. З'ясовано, що більшість назв сільськогосподарських угідь, збережених у говірках обстеженого ареалу, успадковано з псл. мови. Водночас репрезентовано просторове поширення описаних назв, що засвідчує взаємодію східноподільських говірок південно-західного й західностепових говірок південно-східного наріч української мови. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розширенні семантичного простору українських говірок середньонадбузького ареалу.

Ключові слова: лексема, семема, говірка, сільськогосподарське угіддя, середньонадбузький ареал, Середнє Надбужжя.

Постановка проблеми. Вивчення говірок українського діалектного простору сягає 2-ї пол. XVIII ст., актуалізується у XIX ст., а відтак уже понад два століття привертає увагу дослідників [Діалекти 2023]. Нині одним з актуальних завдань діалектологів залишається збереження й опис говіркової лексики, яка становить підґрунтя національної мови, віддзеркалює світогляд і зберігає культурні цінності народу. Зокрема значним матеріалом для розвідок є лексика сільського господарства, що відображає традиційно найдавніші заняття людини – рослинництво і тваринництво.

Аналіз досліджень. Опису говіркової лексики, пов'язаної із сільським господарством, присвячено праці Ю.В. Абрамян (Східна Слобожанщина) [Абрамян 2011], Й.О. Дзендзелівського (Закарпаття) [Дзендзелівський 1960], П.Ю. Гриценка (межиріччя Дністра і Дунаю) [Гриценко 1982], М.С. Кушмет (Донеччина) [Кушмет 2014], Д.А. Марєєва (Східне Полісся) [Марєєв 2021], Р.Л. Сердеги (Центральна Слобожанщина) [Сердега 2012], Л.С. Терешко (Південне Побужжя) [Терешко 1954], Т.М. Тищенко (подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя) [Тищенко 2003], Н.П. Шеремети (південноволинсько-подільське порубіжжя) [Шеремета 2000], авторки статті (середньонадбузький ареал) [Поліщук 2017] та ін.

Мета статті – лексико-семантичний аналіз поширених у говірках Середнього Надбужжя назв на позначення сільськогосподарських угідь. Досягнення поставленої мети зумовлює **обсяг завдань** нашого дослідження: записати у визначених говірках і ввести до наукового обігу найменування сільськогосподарських угідь, здійснити лексико-семантичний аналіз зафіксованих одиниць говіркового мовлення. **Об'єкт** вивчення – назви сільськогосподарських угідь, записані в східноподільській групі говірок південно-західного та західностеповій групі говірок південно-східного наріч української мови. **Предмет** дослідження – лексико-семантичні особливості цих найменувань. **Джерелами фактичного матеріалу** послугували польові записи, здійснені в 74 населених пунктах указаного ареалу впродовж 2014–2016 рр.

У статті використано **загальнонаукові методи дослідження**: *аналіз*, *синтез* і *спостереження*, що уможливили виявлення й систематизацію говіркового матеріалу, та *описовий метод*, який застосовано в процесі вивчення збереженої лексики. **Спеціальні лінгвістичні методи дослідження**: *анкетування* й *інтерв'ювання* сприяли фіксації говіркового мовлення, *контекстуально-інтерпретаційний аналіз* дав змогу виявити трансформації семантичного обсягу лексем, які функціонують у мовленні діалектоносіїв, *лінгвогеографічний* метод уможливив ілюстрацію ареології зафіксованих назв.

Виклад основного матеріалу. Найменування сільськогосподарських угідь є цінним матеріалом для діалектологічних студій, адже земля відіграє особливу роль у житті селянина, а праця на ній залишається невід'ємною частиною буття хлібороба. Семема 'ще не оброблювана, ще не орана земля' в говірках середньонадбузького ареалу реалізується в лексемі ***ц'іли^{е}на*** (1, 2, 29, 47, 48, 52, 56), що збігається з нормами української літературної мови (далі

– УЛМ) [СУМ 1980, т. 11, с. 230], та частіше в її фонетичному варіанті ***ц'іли*ˈ*на*** (1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 26, 27, 29, 31, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 51, 53, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 68, 71, 73, 74), де у вимові відсутнє наближення ненаголошеного звука [и] до [е]. Інформанти пояснюють: ***ц'іли*ᵉˈ*на*** / *це* / *де даўˈно wоˈна ўже ˈгорана* // *а‿тоˈд'і пришˈлос' йіˈйі гоˈрати* // *ˈкаже* / ***на‿ц'іли*ˈ*н'і*** *гоˈраў* // (29), ***ц'іли*ˈ*на*** / *це* / *шо‿wоˈно стоˈйіт' гоˈдами* // (20), і уточнюють: ***ц'іли*ˈ*на*** / *необˈробл'ана зеᵘмˈл'а* // *спаˈхали* ***ц'іли*ˈ*ну*** / *ˈwобш'ім* / *це буˈла зеᵘмˈл'а необˈробл'ана* / *а‿йіˈйі спаˈхали* / *зˈнач'іт'* / *скˈрили* ***ц'іли*ˈ*ну*** // (42). В одній західностеповій говірці записуємо двокомпонентну назву ***ц'іˈлин':і ˈземл'і*** (40), де прикметник ***ц'іˈлин:иї*** реалізує сему 'який є цілиною' [СУМ 1980, т. 11, с. 230].

Українська родюча земля здавна годує людину й забезпечує добробут селянина. На жаль, не всі господарі мають змогу вчасно обробити власну земельну ділянку, що зумовлює розширення лексичного значення слова ***ц'іли*ˈ*на*** в середньонадбузькому ареалі. Скажімо, у говірках Східного Поділля ця лексема реалізує семему 'не оброблена вчасно земельна ділянка', напр.: *йе* / *ˈдоц'а* / ***ц'іли*ˈ*на*** / *онˈдо ў‿ˈмойі ˈдочки ни‿ˈбуло гˈрошиї* / *та‿ї так і‿стоˈйіт* ***ц'іли*ˈ*нойу*** // *ниˈма за‿ˈшо* // *стˈрашнойе ˈд'ело!* / *так ˈт'ашко* / *шоб‿ˈви зˈнали?* / *так ˈт'ашко* / *ˈдужи ˈт'ашко* / *роˈботи ниˈма* / *молоˈд'ож* / *цеї* / *ˈс'емйі роспаˈдайуц'а* / *оі* / *ˈбоже* / *ˈбоже* / *ˈд'іти забуˈвайут за‿сˈwойіх бат'ˈк'іў* // (10).

Водночас значення 'ще не оброблювана, ще не орана земля' є реалізацією діалектизму ***ц'іл*ˈ*ник*** (5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 19, 20, 22, 27, 28, 29, 32, 41, 44, 46, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 63, 64, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74), напр.: *онˈдо ў‿нас на‿гоˈр'і ниᵉ‿обробˈл'айиᵉц':а ўс'о ўˈрем'а* / *то* ***ц'іл*ˈ*ник*** // *короˈви паˈсут там* // (57); *ˈможе дес' хто* / ***на‿ц'іл*ˈ*ник*** *погˈнали* // *ну* / *ў‿нас таˈких поˈл'іў ни‿ˈбуло* / *йак‿ˈто ˈкåут* // *а‿пˈросто* / *це так ˈкåут* / *ˈколо ˈбугу там у‿ˈнас* / *ˈколо ˈмосту йе туˈди на‿поˈл'і погˈнали* // *туˈди* / *йак ˈйіхати ўже на‿саўˈран'* / *ў‿ˈоґруд погˈнали* / *скоˈтину ў‿ˈоґруд'і паˈсут* // (44). Спорадично фіксуємо його фонетичний варіант ***ц'іл'ˈник*** (1, 2, 11, 20, 22, 24, 25, 31, 48, 52, 56, 57), де у вимові маємо м'який звук [л'], напр.: ***на‿ц'іл'ниᵉˈку*** *ˈдали ˈземл'у* // (56, 57). Носії обстежених говірок підтверджують, що: ***ц'іл'ˈник*** / *це зиᵉмˈл'а* / *wоˈна шче* ***на‿ц'іли*ˈ*н'і*** / *шче ни‿ˈгорана* // (1); ***ц'іл'ˈник*** / *зеᵘмˈл'а* / *коˈтора неᵘ‿гоˈрец'а ˈдоўго* // (2). Також слово ***ц'іл*ˈ*ник*** у говірках Східного Поділля реалізує значення 'цілина, уперше виорана', напр.: ***на‿ц'ілни*ˈ*ку*** *ўс'о ˈдобре ˈродит* // (с. Гетьманівка, Подільський р-н) [СУГО 2011, с. 205]. Слова ***ц'іли*ᵉˈ*на*** та ***ц'іл*ˈ*ник*** успадковані з псл. мови [ЕСУМ 2012, т. 6, с. 257].

Спорадично значення 'ще не оброблювана, ще не орана земля' в говірках середньонадбузького ареалу реалізується у словах ***толоˈка*** (22, 24, 63), ***ˈзал'аж*** (69), ***переˈл'іг*** (34) та його фонетичному варіанті ***переˈл'іх*** (55), що підтверджує таку рису східноподільських і західностепових говірок, як непослідовне збереження дзвінкості приголосних у кінці слова [Поліщук 2018, с. 19–22]. Зрідка із цим самим значенням фіксуємо спільнокореневі слова ***пусˈтир*** (39, 44, 52), ***пусˈтирник*** (52), ***ˈпустка*** (20, 35) і словосполучення ***пусˈте ˈполе*** (44), а також назви ***ˈдике ˈполе*** (43) й ***ˈниоране ˈполе*** (49). Звертаємо увагу, що для вказаних двокомпонентних найменувань спільним є іменник ***ˈполе***.

Семема 'земля, що свідомо не обробляється певний час для відновлення родючості ґрунту' в говірках обстеженого ареалу реалізується в лексемі ***пар*** (УГ, крім 29, 39, 43, 61, 64), скажімо: *осˈтавимо* ***на‿ˈпар*** *ˈкажут* // (44); *лиᵉˈшайут* ***на‿ˈпар*** // (8, 47, 57); ***на‿ˈпар*** *лиᵉˈшайут* / *шоб‿ˈлуче роˈдила* // (56); ***на‿ˈпар*** / *це* / *коˈли ˈвиорали‿і на‿ˈн'іі н'іˈчого ниᵉ‿ˈс'ійут'* / *даˈйут в'ід:иᵉхˈнути зиᵉмˈл'і* // (56). Зрідка фіксуємо іменник ***паˈр'і***, вжитий у формі множини (17, 39), і назви ***пароˈва зиᵉмˈл'а*** та ***зиᵉмˈл'а на‿ˈпар*** (52).

Одні землероби, які проживають на території Середнього Надбужжя, пояснюють: *лиᵉˈшайиᵉц'а* ***на‿ˈпар*** / *н'іˈчого ниᵉ‿ˈс'ійут!* // *лиш‿ˈтам буˈвайе* / *шо‿заїˈде тˈрактор прокул'т'іˈв'іруйе* / *чи‿проборо*ˈ*нуйе* // *ˈвигорут і‿н'іˈчого ниᵉ‿ˈс'ійут* / *а‿ˈс'ійут' аж‿виᵉсˈнойу* // (52). Інші, спростовуючи цю думку, зауважують: *зеᵘмˈл'а* ***на‿ˈпар*** *лиˈшалас'а* // *на‿ˈзиму* / *шоб‿в'ід:иˈхала* // ***на‿ˈпар*** *ни‿оˈрец':а* / ***на‿ˈпар*** *лиˈшайиᵉц':а зеᵘмˈл'а* // (48).

Стосовно часу, на який залишають землю для відновлення родючості ґрунту, думки інформантів також розбіглися, напр.: ***пар*** *то* / *це ни‿ˈк'іл'ка ˈрок'іў* // ***пар*** *оˈз'о* / *о* / *с'оˈгод'н'і* / *и* / *скоˈсили ˈсон'ашник* / *ну* / *w‿осˈноўном* / *це у‿ˈнашойі м'іс*ˈ*цеwос'т'і* / *скоˈсили ˈсон'ашник і* / *ˈможут ни‿гоˈрати ˈз‿осин'і* / *а‿висˈнойу зоˈрати* // *і‿тоˈд'і обробˈл'ати* / *ни‿ˈс'ійати* / *а‿обробˈл'ати і‿коˈли приїˈде час ˈс'ійати пшиˈниц'у* // *ну‿обробˈл'ати* / *це йа ни‿ˈтак скаˈзåў* / *обробˈл'ати обоўйасˈкоwо кул'т'іˈвац'ійа* / *шо‿ˈв'ін ˈчорниї ˈдолжин ˈбути* / ***пар*** / *і‿ўˈс'о* / *оˈце* ***пар*** // (28). Одні інформанти стверджують, що землю залишають на літо, напр.: *ˈце одˈно ˈл'іто лиˈшайут ˈземл'у* ***на‿ˈпар*** / *ну* / *йіˈйі ˈл'ітом там кул'т'іˈв'іруйут* / *шоб ни‿ˈбуло бураˈну* / *а‿тоˈд'і wосиˈни йіˈйі обс'іˈвайут* // (10); *а‿ˈпар* / *це коˈли ˈвигорут ˈполе* / *а‿тоˈд'і пириˈпорпайут йоˈго* / *то‿назиˈвайиц'а* ***пар*** / *на‿ˈн'ому wосиˈни ˈс'ійут пшиˈниц'у на‿ˈзиму* // (1). Інші зауважують, що її залишають на рік, скажімо: ***на‿ˈпар*** / *це на‿оˈдин р'ік* // *висˈнойу ˈмали ˈс'ійати* / *йоˈго ни‿ˈс'іўйут* / *аж на‿дˈругиї год ˈс'ійут* / *то* ***пар*** *назиˈвайиц'а* // (18); або не засівають понад рік, напр.: ***пар*** / *це оˈс'о убˈрали* / *доˈпус'т'ім* / *шо‿ниˈбуд' там* / *кукуˈруʒу чи‿ˈтам убˈрали* / *ну* / *шо убˈрали* / *йоˈго пириˈгоруйут і на‿сˈл'едуйушчиї год йоˈго ни‿ˈс'ійут* / *а‿ˈс'ійут уˈже ˈгос'ін'уйу і‿пшиˈниц'у пусˈкайут* / *а‿ˈпот'ім пшиˈниц'у убˈрали і‿ˈс'ійут бураˈки п'іс'ˈл'а ˈтойі пшиˈниц'і* ***на‿паˈру*** / *оˈтак буˈло* // (25). Дехто пояснює, що земля має відпочити близько трьох років, скажімо: ***на‿ˈпар*** *гоˈрут* / *wоˈна ˈгод'іў три стоˈйіт* / *зиᵉмˈл'а* // (52). Слово ***пар*** функціонує в УЛМ зі значенням 'рілля залишена на одне літо без посіву з метою поліпшення якості землі для наступного посіву озимих' [СУМ 1975, т. 6, с. 59].

У деяких говірках натрапляємо на розрізнення понять ***пар*** і ***ц'іл'ˈник*** (2, 52), залежно від терміну «відпочинку» землі, напр.: ***на‿ˈпар*** / *це год* / *це употребˈл'айут* / *а‿коˈли ˈдоўго ниᵉ‿гоˈрец'а* / *це* ***ц'іл'ˈник*** // (2); ***ц'іл'ˈник*** / *то‿wоˈно сˈк'іл'ка ˈрок'іў ниᵉ‿гоˈрец'а там і‿ўˈс'о* / *і‿ˈце wоˈно обраˈзоwуйіц'а*

ц'іл'ниˈком // (2). Земля, залишена на декілька років для відновлення родючості ґрунту, в говірках Середнього Надбужжя також відома як ***переˈл'іг*** (18), що відповідає нормам УЛМ [СУМ 1975, т. 6, с. 215], або ***переˈл'іх*** (44), та ***пириˈлогов'і ˈземл'і*** (64).

Діалектизм ***ˈп'ідпарок*** (27, 47), що є похідним від слова ***пар***, реалізує в обстеженому ареалі значення 'виоране після скошеного хліба поле, на якому будуть сіяти восени', скажімо: *йакˈшо* ***пар*** / *то˛це тˈреба / шоб˛зеᵘмˈл'а переˈлежала там р'ік / в'ід:ихˈнула / а˛****ˈп'ідпарок*** / *це˛так / ˈдали йоˈму тˈрошки пиридихˈнути і˛заˈс'ійали* // (42); ***на˛ˈпар*** *остаўˈл'али / а˛ше гоwоˈрили / шо* ***ˈп'ідпарок*** / *зˈнач'іт' / ˈс'ійали доˈпус'т'ім на˛зиму / пшиˈниц'у чи / чи˛шо там ˈможна / а˛поˈтом це ўс'о убиˈралос'а ˈран'уйу висˈнойу на˛корм скоˈтин'і / а˛поˈтом оˈце ˈц'іле ˈл'іто обробˈл'алос'а / полуˈчåўс'а* ***ˈп'ідпарок*** / *шо˛там н'іˈчого / зимˈл'а пустуˈвала / а˛ўже ˈос'ін'у ˈс'ійали озимиˈну* // (27). Етимологію слова ***пар*** остаточно не з'ясовано, зводиться його походження до псл. мови [ЕСУМ 2003, т. 4, с. 286–287].

Інформанти розповідають, що: ***на˛паˈру*** *скоˈтина ˈходе ўже // wоˈна˛ш / йак оˈрец'а / та˛ї дошˈч'і іˈдут / бураˈни˛ш то˛росˈтут // пусˈкайут на˛поли / шоб˛скоˈтина спаˈсала / шоб ни˛нас'іˈвалос'а ˈмусора ˈтого* // (46). Тому вмотивованою є реалізація семами 'земля, що свідомо не обробляється певний час для відновлення родючості ґрунту' в лексемі ***толоˈка*** (61), що збігається з нормами УЛМ, де це слово реалізує значення 'залишене під пар поле, що служить пасовищем для худоби' [СУМ 1979, т. 10, с. 180].

У говірках середньонадбузького ареалу семема 'ділянка землі за селом, де сіють злакові' реалізується у лексемах ***ˈполе*** (УГ, крім 34, 61, 68, 74), ***ˈнива*** (4, 20, 24, 25, 26, 30, 34, 35, 46, 48, 52, 53, 56, 61, 65, 68, 70, 74) та ***лан*** (8, 11, 26, 43, 48), що збігається з нормами УЛМ [СУМ 1976, т. 7, с. 61; СУМ 1974, т. 5, с. 408; СУМ 1973, т. 4, с. 443]. Інформанти розмірковують: ***ˈполе*** / ***на˛ˈпол'і*** // *за˛гоˈродами йе ˈкажут / за˛сиᵉˈлом йе ˈкажут / от ў˛мени гоˈрод там за˛сиᵉˈлом / по˛ўˈс'акому / от у˛нас ˈфутор / на˛ˈфутор'і // тут іˈдут гоˈроди ˈколо ˈхати / а˛ўже ˈдал'і за˛гоˈродами / там іˈде ўже м'ії ˈдал'ш'ії гоˈрод* // (2). Зауважимо, що синоніми ***ˈнива*** та ***лан*** в обстежених говірках уживають спорадично. Слово ***ˈнива*** вважають застарілим, напр.: *ˈкажут* ***на˛ˈпол'і*** // ***на˛ˈнив'і*** *ў˛нас ниˈмодно гоwоˈрити* // (19). Зрідка вказане значення реалізує слово ***паї*** (20, 48), напр.: *ˈкажут' / наˈверно /* ***паї*** / *тоˈму˛шо ми полуˈчайим* ***пайоˈве зеᵘрˈно*** / *зˈнач'іт'* ***с˛ˈпол'а*** // (48). Слова ***ˈполе*** та ***ˈнива*** успадковані з псл. мови [ЕСУМ 2003, т. 4, с. 84–85; там само, с. 486–487]. Слово ***лан*** через посередництво польської та чеської мов запозичено з середньоверхньонімецької мови [ЕСУМ 1989, т. 3, с. 189–190].

Уже згадана лексема ***паї***, яка в обстежених говірках уважається сучасною назвою, що з'явилася в період розпаювання (90-ті рр. XX ст.), також реалізує семему 'додатковий наділ землі в полі (далеко від садиби)' (1, 2, 6, 10, 13, 16, 18, 20, 21, 23, 26, 27, 29, 30, 32, 40, 43, 44, 45, 48, 52, 53, 58, 59, 64, 65, 67, 70, 71, 72, 73). Землевласники пояснюють: *назиˈвайиᵉц':а* ***паї*** / *назиˈвайиᵉц':а моˈйа часˈтина / о˛то* ***паї*** // *моˈйа часˈтина / то˛****паї*** // *ў˛кожнойі л'уˈдини йе сwоˈйа часˈтина / о˛то йе* ***паї*** // (48); *ў˛нас / напˈриклад /* ***паˈйі*** *роздаˈвали / та˛ї ˈземл'у под'іˈлили по˛йіˈйі ˈц'ін:ос'т'і // де ˈлуча / тим ˈмен'че ˈдали / а˛де ниᵉхаˈроша / то˛б'іл'ше ˈдали* // (52); *ну / тиˈпер* ***паˈйі*** *назиˈвайут* // (44). Зрідка фіксуємо двокомпонентні найменування ***зиᵉˈмел'ниї паї*** (28, 63) та ***пайоˈве ˈполе*** (52). Водночас записуємо спільнокореневу назву ***паˈйок***, яка є застарілою і реалізує значення 'невеликі земельні ділянки, розташовані далеко від садиби', скажімо: *пˈросто* ***паˈйок*** / *йе / шо* ***на˛ˈпаї*** *даˈвали ˈземл'і / це одˈно / а˛це* ***паїˈки*** / *нивиˈлик'і* ***паїˈки*** / *ну˛ˈот дˈвац'іт' ˈсоток там / тˈриц'іт' ˈсоток // wоˈно до˛роспайуˈван':а ше буˈло* // (40). Лексема ***пай*** є запозиченням із тюркських мов [ЕСУМ 2003, т. 4, с. 256].

Серед сучасних назв, які реалізують семему 'додатковий наділ землі в полі (далеко від садиби)', фіксуємо слова ***сˈфера*** (29, 72), ***соцсˈфера*** (29, 63) та словосполучення ***соц'іˈал'на сˈфера*** (63). Інформанти пригадують і пояснюють, що: *ўс'у ˈземл'у / йаˈка буˈла ў˛колˈгосп'і / м'іж ˈтими л'уд'ˈми / хто на˛д'іўйаˈносто ˈшостиї р'ік прац'уˈвåў і˛ˈбуў чˈленом колˈгоспу / розд'іˈлили ц'у ˈземл'у і˛це назиˈвайиц'а* ***зиˈмелниї паї*** // *а˛ўчитиˈл'ам / медраˈбот'н'ікам / ˈвид'ілили ˈтоже цеї / часˈтину зимˈл'і і˛назиˈвайиц'а* ***соцсˈфера*** / ***соц'іˈал'на сˈфера*** // (63). Слово ***сˈфера*** в УЛМ багатозначне [СУМ 1978, т. 9, с. 876]; його через польську мову запозичено з латинської [ЕСУМ 2006, т. 5, с. 489].

Для позначення 'додаткового наділу землі в полі (далеко від садиби)' жителі Середнього Надбужжя використовують також слово ***доˈбаўка*** (1, 3, 26), напр.: *йакˈшо / це додаˈвали* ***до˛гоˈрод'іў*** / *то˛каˈзали* ***доˈбаўка*** // (3), його фонетичний варіант ***доˈбåўка*** (7, 11, 12, 25, 56, 57) та форму множини ***доˈбаўки*** (10): *а w˛осноўˈному ми ˈзараз ўс'о ˈсадимо сwоˈйе / а˛ˈран'че ми ў˛соўˈкоз'і ўс'о бˈрали / гоˈрод'іў ў˛нас буˈло оˈце ˈт'іл'ки / шо˛оˈце оˈсад'ба і˛там доˈнизу // а˛це ўже ˈрок'іў наˈверно ˈдес'іт' / пйатˈнац'іт' / нам ˈдали* ***доˈбаўки*** / ***доˈбаўки*** // (10), або спільнокореневий іменник чоловічого роду ***доˈбаwок*** (19). Така номінація є обґрунтованою, адже в УЛМ слово ***доˈбаўка*** реалізує значення 'те саме, що *добавляння*', 'те, що є доповненням до чого-небудь' [СУМ 1971, т. 2, с. 316]. Слово ***доˈбаўка*** успадковано з псл. мови [ЕСУМ 1982, т. 1, с. 368].

Умотивованими є також назви ***доˈдаток*** (4, 5, 6, 8, 9, 11, 15, 17, 18, 70) і ***доˈдача*** (35, 37, 54), відомі в УЛМ зі значенням 'те, що додається, служить доповненням до чого-небудь' [СУМ 1971, т. 2, с. 343–344], напр.: *там нам* ***доˈдали*** / *доˈпус'т'ім там сˈк'іл'ка ˈсотих / ми їдем туˈди /* ***на˛доˈдаток*** // (70). Діалектоносії уточнюють: *то˛****доˈдаток*** / *то˛додаˈвали коˈму йоˈго тˈреба буˈло / напˈриклад / йакˈшо ўстаноўˈл'али ˈнорму / от˛коло ˈхати колˈгоспнику ˈсорок дв'і ˈсотки / а˛ˈйіх ˈсорок два ниˈма / то˛даˈйут куˈсочок дес' ˈдал'і / то˛ўˈже буў* ***доˈдаток*** // *а˛****паˈйі*** / *то˛це ўже ˈзоўс'ім іˈнакше* // (8). Слова ***доˈдаток*** і ***доˈдача*** похідні від дієслова ***ˈдати***, успадкованого з псл. мови [ЕСУМ 1985, т. 2, с. 13–15].

Дехто для називання вказаного поняття послуговується словом ***д'іˈл'анка*** (38, 39, 42), що від-

повідає нормам УЛМ [СУМ 1971, т. 2, с. 306], або словосполученням ***наˈд'іл'на пˈлошча*** (2), де надільний стосується до ***наˈд'ілу*** зі значенням ‘ділянка землі, яку отримувала селянська сім’я для користування’ [СУМ 1974, т. 5, с. 69]. Спорадично семема ‘додатковий наділ землі в полі (далеко від садиби)’ реалізується в діалектизмі ***уˈчасток*** (29, 69), напр.: *у˛ˈмого д'іˈдун'ка буˈла зеᵘмˈл'а дваˈнадц'ат' геᵘкˈтар буˈло* ***на˛ˈпол'і*** */ а˛сˈк’іл'ки ˈсоток / йа не˛зˈнайу / ў˛ташлиˈку там на˛краˈйу з˛ˈтого ˈбоку / то назиˈваўса* ***уˈчасток*** *// там буˈла зимˈл'анка і˛ˈтам булˈо ˈозеᵘро / там woˈни триˈмали ˈл'ітом скоˈтину і˛ˈкон'і //* (29).

У поодиноких випадках аналізована семема є реалізацією найменувань ***ˈполе*** (42, 52, 72); ***в’ідˈр’ізок*** (26) і ***доˈр’і(е)ска*** (62); ***ˈсотка*** (34, 53, 56), напр.: ***ˈсотка*** *ˈкажут / коˈли ˈмало там зиᵉмˈл'і //* (56), форми множини ***ˈсотки*** (20, 31, 48), або спільнокореневого слова ***ˈсоти*** (14); лексеми ***о(у)ˈсад'ба*** (29, 33); а також, із указівкою на те, що вони застарілі, назв ***дис'аˈтина*** (30) й ***ˈотруб*** (27). Оригінальною є номінація вказаної ділянки іменником ***ˈдача*** (6), напр.: ***на˛ˈдачу*** *їдем* ☺ *// ў˛ˈгород'і* ***на˛ˈдачу*** *їдут / бо˛постˈройіли / а˛ˈми* ***на˛ˈдачу*** *їˈдем саˈпати // це ў˛нас так / ˈмова таˈка //* (6).

Лексема ***гоˈрод*** в говірках Середнього Надбужжя є багатозначною, вона реалізує семеми: 1) ‘додатковий наділ землі в полі (далеко від садиби)’ (11, 13, 16, 18, 20, 24, 25, 27, 29, 32, 36, 41, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 60, 61, 63, 64, 66, 68, 71, 73, 74), скажімо: *над˛ˈбугом туˈто оˈс'о пˈрот'іў нас буˈло у˛ˈмого д'іˈдун'ки* ***пйадеˈс'ат ˈсоток*** */ то назиˈваўс'а* ***гоˈрод*** */ бо˛ˈтам саˈдили гоˈродину / каˈпусту / карˈтошку // там саˈдили над˛ˈбугом //* (29), та 2) ‘ділянка землі при садибі, здебільшого для вирощування овочів’ (УГ, крім 9, 10, 35, 55, 58, 68, 73, 74), скажімо: *йа с'уˈда прийшˈла до˛ˈцейі ˈхати / йа йіˈйі куˈпила / а* ***на˛гоˈрод'і*** *одˈна ваˈкац'ійа росˈте / н'іˈчого ˈб’іл'ше / одˈна ваˈкац'ійа і˛проˈл'істи ни˛ˈможна // та˛ї йа ˈвикорчувала ўс'у ту ваˈкац'ійу / і ў˛ˈмени буˈли ˈт'ійі гинˈдики тої год баˈгато / і˛ˈйа збиᵉˈрала уˈдобриᵉwo / ˈкурач’ії поˈм'от / гинˈдич’ії збиᵉˈрала / і˛ўˈвес'* ***гоˈрод*** *цеї іˈс':ійала цим поˈм'отом // а˛тиˈпер отаˈк’ії* ***гоˈрод*** *// ˈдуже* ***гоˈрод*** *хаˈрошиї //* (46); *ˈкури ˈход'ат'* ***по˛гоˈрод'і*** */ та˛ї woˈни / woˈни йак уˈлаз'ат / woˈни йоˈго / ˈкури / оˈсобин:о часˈник / цеї зиˈлениї / зйіˈд'ат //* (69); *ˈчуйиш /* ***на˛гоˈрод*** *шоб˛п’іш'ла с˛тоˈбойу чи зо˛мˈнойу іˈд'ом / та˛ї там йе і˛ˈцеї / і˛гоˈрох / і / йак в’ін? / ˈб’іб / і˛наˈwут / і˛кабаˈки / і˛бур’аˈки / ну / і˛л'уˈцерка / ўс'о йе / пˈросо / кукуˈруза //* (27); *ˈд'едушкин* ***гоˈрод*** *виˈходиў на˛пˈл'аж пˈр’амо / та˛ї п’іˈсочок там буў //* (16). Синонімами до лексеми ***гоˈрод*** виступають слово ***огоˈрод*** та словосполучення ***л'уц'ˈкиї гоˈрод*** , що реалізують першу семему (13, 22, 60, 63; 25), і слово ***огоˈрод***, що реалізує другу семему (2, 9, 10, 12, 13, 22, 27, 34, 37, 38, 39, 40, 52, 60, 62, 63, 73), у вказаних говірках. Зрідка записуємо фонетичний варіант ***огоˈрот***, який реалізує в наведених говірках відповідно перше (48, 53) та друге (8) вказане вище значення. Подекуди друге значення реалізується в фонетичному варіанті ***гоˈрот*** (46, 53), напр.: *ˈдиўл'ус'* ***на˛гоˈрот*** // (46). Ці фонетичні варіанти ілюструють непослідовне збереження дзвінкості приголосних у кінці слова [Поліщук 2018, с. 19–22].

Спорадично в говірках Середнього Надбужжя ‘ділянку землі при садибі, здебільшого для вирощування овочів’ називають ***гоˈродиᵉнойу*** (29, 42, 44, 49, 52, 53, 56, 65, 67, 71, 73), або ***огоˈродиᵉнойу*** (42, 49, 52). Але люди старшого покоління пригадують: *при˛колˈгосп’і буˈло / шо˛саˈдили ˈowoч’і / назиˈвали* ***гоˈродина*** *// де˛виˈрошчували* ***гоˈродину*** */ ˈтак˛і каˈзали* ***гоˈродина*** */* ***на˛гоˈродин'і*** *// а ˈколо ˈхати* ***ˈгород*** */ да //* (44), і пояснюють: ***гоˈродина*** */ це те / шо˛ˈсад'ат пом’іˈдори / гойірˈки / циˈбул'у / каˈпусту / то˛ˈце таˈке / а˛* ***гоˈрод*** *woбˈше гоˈwориц'а / де ˈсадимо ми ўс'о /* ***на˛гоˈрод'і*** *ўс'о ˈсадимо / кукуˈруѕу / бур’аˈки / ˈморкwу //* (65). Інформанти зауважують, що: ***гоˈродина*** *саˈмо соˈбойу ў˛нас іˈде / бˈлис'ко саˈдиц'а ˈколо woˈди //* (47); *ˈкажут куˈсок* ***п’ід˛гоˈродину*** *//* (53). Отже, ***гоˈродина*** – це ‘поливна ділянка землі, що знаходилася далеко від садиби, де вирощували городину’ (29, 55, 58, 69). Таким чином, в обстежених говірках назви ***гоˈродина*** (***огоˈродиᵉна***) реалізують семеми 1) ‘овочі, які ростуть на городі’, та 2) ‘земельна ділянка, на якій вирощують овочі’. У другому значенні спостерігаємо перенесення назви городніх плодів на місце, де їх вирощують. В УЛМ слова ***гоˈродина*** та ***ˈowoч’і*** синоніми [СУМ 1971, т. 2, с. 135]. Водночас носії середньонадбузьких говірок для номінації ‘земельної ділянки, на якій вирощують овочі’ використовують іменники ***гоˈродництwo*** (4) та ***гоˈрод'н'а*** (4), скажімо: ***гоˈродництwo*** */* ***гоˈрод'н'а*** */ д'л'а˛ˈowoч’іў / а* ***гоˈрод*** */ це ў˛нас ў˛ˈобшчому //* (4). Слова ***огоˈрод***, ***гоˈродиᵉна***, ***огоˈродиᵉна***, ***гоˈродництwo***, ***гоˈрод'н'а*** похідні від іменника ***гоˈрод***, який успадковано з псл. мови [ЕСУМ 1982, т. 1, с. 570–571]. Спорадично семема ‘ділянка землі при садибі, здебільшого для вирощування овочів’ реалізується в лексемах ***леˈвада*** (31), ***ˈсотка*** (52), ***д'іˈл'анка*** (5) та словосполученнях ***присаˈдибна д'іˈл'анка*** (17, 20, 35), ***зеˈмел'на д'іˈл'анка*** (40) тощо.

Значення ‘накрита заскленими рамами грядка для розсади та ранніх овочів’ є реалізацією слова ***парˈник*** (УГ, крім 9, 10, 13, 28, 36, 37, 68, 70, 74), що відповідає нормам УЛМ [СУМ 1979, т. 10, с. 78], його форми множини ***парниˈки*** (2, 3, 9, 10, 13, 28, 42, 44) та зменш.-пестл. форми ***парниˈчок*** (1, 20, 26, 33, 36, 37, 44, 53, 55). Діалектоносії зауважують, що ***парˈник*** *д'ˈл'а роˈсади //* (29), і розповідають, як їх виготовити, скажімо: ***парˈник*** */ ти ˈс'ійиш ˈтамички висˈнойу / шоб˛ˈмати помиˈдори / каˈпусту ˈран'у / та˛ї ти ˈс'ійиш* ***у˛парниˈку*** *// таˈку ˈробл'ат гоˈборку / на˛ˈт'і гоˈборк’і наˈнос'ат зиᵉмˈл'і і˛ˈтам ˈдобрива / і˛ˈтамички тоˈд'і ˈс'ійут помиˈдори / ˈпериц' / каˈпустичку / поклаˈжани / оˈце ˈс'ійут / тоˈд'і woˈни ˈвиросли / та˛ї роˈс:ад'уйут по˛ˈпол'і / по˛гˈратц'і соˈб’і // то˛назиˈвайиц'а* ***парˈник*** *//* (1). Стосовно різновидів ***парниˈк’іў*** виокремлюють ***пˈл'оночниї*** та ***с'т'іклоˈвиї*** (52). Слово ***парˈник*** є похідним від іменника ***ˈпара***, успадкованого з псл. мови [ЕСУМ 2003, т. 4, с. 287–288].

Водночас аналізована семема є реалізацією слова ***теᵘпˈлиц'а*** (43, 45, 68), його фонетичних варіантів ***тиᵉпˈлиц'а*** (2, 48, 52, 56), ***типˈлиц'а*** (5, 8, 11, 18, 20, 27, 37, 38, 41, 50, 53, 54, 58, 61, 62, 64, 66, 70, 72, 74), форми множини ***тиᵉпˈлиц'і*** (2, 28) та зменш.-пестл. форми ***типˈличка*** (2, 24, 33, 37,

53, 55). Інформанти, роздумуючи щодо різниці між вказаними приміщеннями, розповідають про їхню конструкцію й основне призначення: *ˈзаскле^{и}ниї* ***парˈник*** / *це там виˈрошчуйут'* / *п'іт ˈзаскле^{и}ним* ***парниˈком*** / *йа ў˛кˈраїн'ом сˈлучайі прац'уˈвала* / *і˛виˈрошчували роˈс:аду* // *а п'іт˛пˈл'онкойу уˈже ог'ірˈки і˛пом'іˈдори* // (48); ***типˈличка*** / *це ўже ˈвишча* / *коˈли констˈрукц'ійа виˈсока* / *ˈможна заˈходити туˈди і* / *і˛закриˈвати за˛соˈбойу дˈвер'і* / *ˈможна ˈйашчички п'ітстаўˈл'ати поˈвишче* / *а˛**парниˈчок*** / *це ˈт'іл'ки ˈможна зроˈбити йоˈго* / *роˈбити* / *коˈли з'н'ати чи˛ˈтам пˈл'онку* / *чи˛пˈл'іwочку* / *чи* / *е* / *скло* // (55); ***парˈник*** *накриˈвайіц'а* / *шоб˛ˈтам тепˈло заˈдержувалос'* // *йе ше* ***ти^{е}пˈлиц'і*** // *ну* / ***ти^{е}пˈлиц'а*** *йе* ***ти^{е}пˈлиц'а*** // ***парˈник*** *йе* ***парˈник*** // ***парˈник*** / *це пˈл'оночкойу і˛**парˈник*** *йе* / *шо˛гˈнойу заˈкидуйут у˛ˈйаму* // *ˈйама* / *заˈкидуйут гн'іï* / *поˈтом на˛коˈробку сˈп'ічок ˈіл'і ˈб'іл'ше зи^{е}мˈл'і* / *гн'іï прогр'іˈвайіц'а і˛ˈс'ійут* / *ˈшо˛там ти хоч* / *пом'іˈдори* / *ўс'о* / *ўс'о* / *ўс'о на˛роˈсаду* / *на˛роˈсаду ˈс'ійут* / *це wоˈна низиˈвайиц'а* ***ти^{е}пˈличка*** // *а˛поˈтом wоˈно виросˈтайе там* / *поˈтом прориˈвайіш* / *шаˈруйіш і˛wоˈно ˈдуже заˈран'а роˈсада* // (2). В УЛМ слово ***те^{и}пˈлиц'а*** реалізує семему 'засклене опалюване приміщення для вирощування в закритому ґрунті ранніх або південних рослин, а також розсади; оранжерея' [СУМ 1979, т. 10, с. 78]. Отже, очевидним є різниця в розмірі, де ***парˈник*** < ***ти^{е}пˈлиц'а*** (52), скажімо: ***парˈник*** *д'л'а˛роˈсади* // ***ти^{е}пˈлиц'а*** / *це виˈлика* / *це п'ід˛скˈлом* / *а˛**парˈник*** / *п'ід˛пˈл'онкойу* // ***ти^{е}пˈлиц'і*** / *то* / *це гойірˈки ви^{е}ˈрошчуйут* / *поми^{е}ˈдори* // (52); ***парˈник*** / *це* / *наˈверно* / *п'ід˛пˈл'онкойу* / *а˛**ти^{е}пˈлиц'а*** / *наˈверно* / *це іˈде ўже б'іл'ш конструкˈтиўне таˈке* / *буˈд'іўл'а* // (56). Слово ***те^{и}пˈлиц'а*** є похідним від прикметника ***ˈтеплиї***, успадкованого з псл. мови [ЕСУМ 2006, т. 5, с. 547–548].

Значення 'частина поля, зайнята фруктовими деревами' реалізується у слові ***сад*** (1, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 70, 72), що відповідає нормам УЛМ [СУМ 1978, т. 9, с. 9], його фонетичному варіанті ***сад^{т}*** (31, 43, 48, 58), у формі множини ***саˈди*** (11, 12, 20, 26), скажімо: *ˈран'че˛ш* ***саˈдили*** / *шо˛ˈми ˈвиросли ї˛ˈбачили староˈдåўн'іх л'уˈдеї* ***саˈди*** *на˛ˈпол'і* / *пˈрамо на˛ˈпол'і* / *о* // (11) і в словосполученні ***фрукˈтовиї сад*** (2). Також вона є реалізацією слова ***саˈдок*** (2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 19, 20, 22, 27, 29, 33, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 56, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74), що збігається з нормами УЛМ [СУМ 1978, т. 9, с. 14], напр.: ***саˈдок*** *і˛ˈше йе* / *аˈле ўже заˈпушче^{и}ниї* // (13); *буў* ***саˈдок*** *тˈриц'іт' гикˈтар'іў* // (63); *...і˛**саˈдок*** / *буў за˛кˈлун'ойу* // *ˈколо ˈхати ўс'о буˈло* / ***саˈдок*** / *ˈт'іки ˈвишн'і буˈли* // *од'ˈн'і ˈвишн'і буˈли лиш ў˛садˈку* // (29), форми множини ***садˈки*** (48), зменш.-пестл. форми ***саˈдочок*** (27), а також слова ***сад'іўˈництwо*** (30). Слова ***сад***, ***саˈдок*** похідні від дієслова ***саˈдити***, успадкованого з псл. мови [ЕСУМ 2006, т. 5, с. 162–163]. Принагідно записуємо, що площа, зайнята фруктовими деревами, яка розташована на полях, має назву ***л'ісосˈмуга*** (5, 42); а ділянка, розташована біля хати, у саду, на якій ростуть квіти, називається: ***кˈлумба*** (48, 52, 53, 56), ***кв'ітˈник*** (29, 48, 52, 56), напр.: *ў˛ˈнашойі ˈтан'і там* ***кв'ітˈник*** *таˈк'и^{і}ї!* // (52, 53), або ***цв'ітˈник*** (52, 53).

Семема 'частина поля, зайнята виноградником' реалізується в лексемі ***виногˈрадник*** (УГ, крім 14, 26, 34, 36, 49), що збігається з нормами УЛМ [СУМ 1970, т. 1, с. 441], скажімо: ***виногˈрад*** / ***виногˈрадник*** // ***виногˈрадник*** *ˈсадиц'а оˈд':ел'но* // *то˛йе ўˈйушчиї* / *шо˛посаˈдиў соˈб'і поˈп'ід пл'іт там* / *в'ін соˈб'і виˈнец'а* / *а˛таˈк'іï корчоˈвиї* / *то˛ˈт'іки ў˛ˈпол'і ˈсад'ат йоˈго* // (46), а також у її фонетичних варіантах ***виногˈрад(')н'ік*** (14, 49, 53) та у формі множини ***виногˈрадники*** (28), напр.: ***виногˈрадники*** *буˈли над˛ˈбугом* // (28). Також вказана семема є реалізацією слова ***виногˈрад*** (34, 36, 44, 46), де назву рослини переносять на назву місця її вирощування, і словосполучень ***ˈполе виногˈрада*** (2), ***виногˈрадне ˈполе*** (26), ***ˈполе виногˈрадника*** (2) та ***йаг'ідˈництwо*** (30). Слово ***виногˈрад*** засвоєно зі старослов'янської мови [ЕСУМ 1982, т. 1, с. 377–378].

Висновки. Отже, під час вивчення говірок середньонадбузького ареалу зафіксовано назви на позначення сільськогосподарських угідь та здійснено лексико-семантичний аналіз відповідних діалектних одиниць. З'ясовано, що збережені найменування мають лексичні паралелі в УЛМ. Водночас підтверджено творення в говірках Середнього Надбужжя синонімів до слів відомих у загальнонародній мові, напр.: діалектизми ***ц'ілˈник*** і ***ˈзал'аж*** виступають синонімами до лексеми ***ц'іли^{е}ˈна*** тощо. Зафіксовано випадки розширення плану змісту лексем ***ц'ілˈник***, ***паї***, ***гоˈрод***, ***огоˈрод***, ***гоˈроди^{е}на***, ***огоˈроди^{е}на*** та ін. Принагідно подано яскраво виражені фонетичні варіанти говіркових назв. З'ясовано, що більшість збережених в обстежених говірках найменувань сільськогосподарських угідь успадковано з псл. мови. Репрезентовано просторове поширення схарактеризованих одиниць говіркової лексики. Значення зафіксованих назв уточнено за допомогою унікальних прикладів живого народного мовлення, чим поповнено джерельну базу української діалектології. Перспективи дослідження вбачаємо в розширенні семантичного простору говірок середньонадбузького ареалу.

Література

1. Абрамян Ю.В. Динаміка номінацій традиційного сільського виробництва в українських східнослобожанських говірках: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Луганськ, 2011. 20 с.

2. Гриценко П.Ю. Тваринницька лексика українських західностепових говірок. Питання організації тематичної групи. *Структура українських говорів:* зб. наук. праць. Відп. ред. І.Г. Матвіяс. Київ: Наукова думка, 1982. С. 142–170.

3. Дзендзелівський Й.О. Назви сільськогосподарських культур у говорах Закарпаття. *Studia Slavica Academie Scientiarum Hungaricae*. Budapest: Academiai Kiado, 1960. T. VI. S. 113–143.

4. Діалекти української мови. *Вільна енциклопедія* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Діалекти_української_мови.

5. Кушмет М.С. Сільськогосподарська лексика українських східностепових говірок: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Донецьк, 2014. 20 с.

6. Марєєв Д.А. Найменування полів із-під сільськогосподарських культур в українських східнополіських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. На пошану Йосипа Олексійовича Дзендзелівського (до 100-річчя з дня народження). Ужгород: ПП Данило С.І., 2021. Вип. 2(46). С. 125–131.

7. Поліщук С.С. Міждіалектна взаємодія говорів середньонадбузького ареалу: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Одеса, 2017. 375 с.

8. Поліщук С.С. Характеристика говорів середньонадбузького ареалу. *Записки з українського мовознавства*. Одеса: ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 17–26.

9. Сердега Р.Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини): монографія. Харків: Монограф, 2012. 218 с.

10. Терешко Л.С. Українські говірки Південного Побужжя (в межах Кривоозерського району Миколаївської області): дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Одеса, 1954. Ч. 1–2.

11. Тищенко Т.М. Подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя у світлі ізоглос: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2003. 19 с.

12. Шеремета Н.П. Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2000. 19 с.

Джерела

13. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. За ред. О.С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6 [Електронний ресурс]. URL: https://resource.history.org.ua

14. СУГО – Словник українських говорів Одещини. Ред. О.І. Бондар. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2011. 224 с.

15. СУМ – Словник української мови : в 11 т. За ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11 [Електронний ресурс]. URL: https://sum.in.ua

References

1. Abramian Yu.V. (2011) Dynamika nominatsii tradytsiinoho silskoho vyrobnytstva v ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirkakh [Dynamics Nominations of Traditional Agricultural Production in the Eastem Slobozhan Ukrainian Dialects]: avtoref. dys. … kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Luhansk. 20 s. [in Ukrainian].

2. Hrytsenko P.Yu. (1982) Tvarynnytska leksyka ukrainskykh zakhidnostepovykh hovirok. Pytannia orhanizatsii tematychnoi hrupy [Animal Vocabulary of Ukrainian Western Steppe Dialects. Issues of Organization of the Thematic Group]. *Struktura ukrainskykh hovoriv*: zb. nauk. prats / vidp. red. I.H. Matviias. Kyiv: Naukova dumka. S. 142–170 [in Ukrainian].

3. Dzendzelivskyi Yo.O. (1960) Nazvy silskohospodarskykh kultur u hovorakh Zakarpattia [Names of Agricultural Crop in the Transcarpathia DIALECT]. *Studia Slavica Academie Scientiarum Hungaricae*. Budapest: Academiai Kiado. T. VI. S. 113–143 [in Ukrainian].

4. Dialekty ukrainskoi movy [Dialects of the Ukrainian Language]. *Vilna entsyklopediia* [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/Діалекти_української_мови [in Ukrainian].

5. Kushmet M.S. (2014) Silskohospodarska leksyka ukrainskykh skhidnostepovykh hovirok [The Agricultural Lexis of the Eastern Steppe Ukrainian Dialects]: avtoref. dys. … kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Donetsk. 20 s. [in Ukrainian].

6. Marieiev D.A. (2021) Naimenuvannia poliv iz-pid silskohospodarskykh kultur v ukrainskykh skhidnopoliskykh hovirkakh [The Names of Fields after Agricultural Crops in the Ukrainian Eastern Polissian Dialects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Seriia: Filolohiia. Na poshanu Yosypa Oleksiiovycha Dzendzelivskoho (do 100-richchia z dnia narodzhennia). Uzhhorod: PP Danylo S.I. Vyp. 2(46). S. 125–131 [in Ukrainian].

7. Polishchuk S.S. (2017) Mizhdialektna vzaiemodiia hovoriv serednonadbuzkoho arealu [*Middle Bug Area Dialects* Interaction]: dys. … kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Odesa. 375 s. [in Ukrainian].

8. Polishchuk S.S. (2018) Kharakterystyka hovoriv serednonadbuzkoho arealu [Characteristic Features of the Middle Bug Area Dialects]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*. Odesa: PolyPrynt. Vyp. 25. S. 17–26 [in Ukrainian].

9. Serdeha R.L. (2012) Silskohospodarska leksyka v hovirkakh Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny) [The Agricultural Lexis in the Central Slobozhanshchina Dialects (Kharkiv Region)]: monohrafiia. Kharkiv: Monohraf. 218 s. [in Ukrainian].

10. Tereshko L.S. (1954) Ukrainski hovirky Pivdennoho Pobuzhzhia (v mezhakh Kryvoozerskoho raionu Mykolaivskoi oblasti) [Ukrainian Dialects of Southern Pobuzhzhya (within the Kryvoozersky District of the Mykolaiv Region)]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Odesa. Ch. 1–2 [in Ukrainian].

11. Tyshchenko T.M. (2003) Podilsko-serednonaddniprianske sumizhzhia u svitli izohlos [Podillya and Middle Dnipro junction area in connection with isoglosses]: avtoref. dys. … kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].

12. Sheremeta N.P. (2000) Pivdennovolynsko-podilske dialektne porubizhzhia (za materialamy tvarynnytskoi leksyky) [South Volyn – Podillia Border Dialects (on the Material of Animal Vocabulary)]: avtoref. dys. … kand. filol. nauk; 10.02.01 – ukrainska mova. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].

Sources

13. ESUM – (1982–2012) Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t. [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: 7 Vol. set]. Za red. O.S. Melnychuka. Kyiv: Naukova dumka. T. 1–6 [Elektronnyi resurs]. URL: : https://resource.history.org.ua [in Ukrainian].

14. SUHO – (2011) Slovnyk ukrainskykh hovoriv Odeshchyny [Dictionary of Ukrainian Dialects of Odesa Region]. Red. O.I. Bondar. Odesa: ONU imeni I.I. Mechnykova. 224 s. [in Ukrainian].

15. SUM – (1970–1980) Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian Language: 11 Vol set]. Za red. I.K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka. T. 1–11 [Elektronnyi resurs]. URL: https://sum.in.ua/ [in Ukrainian].

Перелік обстежених населених пунктів та їхня нумерація

Кіровоградської обл. Голованівського р-ну – с. Бандурове (1), с. Березівка (2), с. Берестяги (3), м. Благовіщенське (4), с. Богданове (5), с. Великі Трояни (6), с. Вільхове (7), м. Гайворон (8), с. Долинівка (9), с. Жакчик (10), смт Завалля (11), с. Йосипівка (12), с. Казавчин (13), с. Калмазове (14), с. Кошаро-Олександрівка (15), с. Люшнювате (16), с. Мечиславка (17), с. Мощене (18), с. Покровське (19), с. Сабатинівка (20), с. Салькове (21), с. Синицівка (22), с. Синьки (23), с. Солгутове (24), с. Соломія (25), с. Таужне (26), с. Ташлик (27), с. Хащувате (28), с. Чемерпіль (29), с. Червоне (30). *Миколаївської обл. Первомайського р-ну* – с. Благодатне (31), с. Бурилове (32), с. Зелена Поляна (33), с. Кінецьпіль (34), с. Красненьке (35), смт Криве Озеро (36), с. Курячі Лози (37), м. Первомайськ (38), смт Підгородна (39), с. Чаусове Друге (40). *Одеської обл. Подільського р-ну* – с. Байбузівка (41), с. Вільшанка (42), с. Гвоздавка Перша (43), с. Дубинове (44), с. Зеленогірське (45), с. Йосипівка (46), с. Кам'яне (47), с. Концеба (48), смт Любашівка (49), с. Неділкове (50), с. Новополь (51), с. Осички (52), с. Піщана (53), с. Полянецьке (54), с. Пужайкове (55), смт Саврань (56), с. Слюсареве (57), с. Чернече (58), с. Ясенове Друге (59). *Вінницької обл. Гайсинського р-ну* – с. Баланівка (60), с. Білий Камінь (61), с. Бирлівка (62), с. Велика Киріївка (63), с. Джулинка (64), с. Кидрасівка (65), с. Лугова (66), с. Мала Киріївка (67), с. Ольгопіль (68), с. Осіївка (69), с. Поташня (70), с. Ставки (71), с. Устя (72), с. Флорине (73), смт Чечельник (74); УГ – усі говірки.

NAMES OF AGRICULTURAL LANDS IN THE DIALECTS OF MIDDLE BUG AREA

Abstract. The study of Ukrainian dialects has been attracting the attention of researchers for more than two centuries. Today, one of the most relevant tasks of dialectologists is to preserve and describe the colloquial vocabulary that forms the basis of the national language. In particular, the vocabulary of agriculture, which reflects the traditionally oldest human occupations – horticulture and animal husbandry, is a valuable material for exploration.

The article describes the names for agricultural lands documented in 74 settlements of the Middle Bug area during the period of 2014–2016. The lexical-semantic analysis of the preserved units of dialect speech is carried out. Overall, ten sememes are characterized, to which unique examples of live folk speech are added. They supplement the source base of Ukrainian dialectology. These microtexts are of particular value from the point of view of dialectology, lexicology, phonetics, morphology, syntax, ethnography, history, agriculture, etc. The peculiarities of the informants' pronunciation are reflected and illustrative material is presented using the general phonetic transcription for recording Ukrainian literary and dialect speech, which is proposed in Volume I of the Atlas of the Ukrainian Language (1984).

It has been determined that the names common in the dialects of the Middle Bug area have lexical parallels in the Ukrainian literary language, while retaining a number of phonetic and lexical-semantic differences. The creation of synonyms for words known in the national language in the dialects of the Middle Bug area is confirmed. Cases of expansion of the content plan of lexemes ц'іл'ник, паї, го'род, ого'род, го'роди͡ена, ого'роди͡ена, etc. have been documented. It has been found out that most of the names of agricultural lands preserved in the dialects of the surveyed area are inherited from the Proto-Slavic language. At the same time, the spatial distribution of the described names is presented, which testifies to the interaction of the Eastern Podillia dialects of the Southwestern supradialect and Western Steppe dialects of the Southeastern supradialects of the Ukrainian language. The prospect of further research is to expand the semantic space of Ukrainian dialects of the Middle Bug area.

Keywords: lexeme, sememe, dialect, agricultural land, Middle Bug area, Middle Bug.

© Поліщук С., 2023 р.

Світлана Поліщук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Одеса, Україна; polishchuk.svitlana@onu.edu.ua; https://orcid.org/0000-0003-3014-3072

Svitlana Polishchuk – PhD in Philology, Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Associate Professor, I.I. Mechnikov Odesa National University, Odesa, Ukraine; polishchuk.svitlana@onu.edu.ua; https://orcid.org/0000-0003-3014-3072